

ABD'nin düşünceleri ne düşünüyor? -2

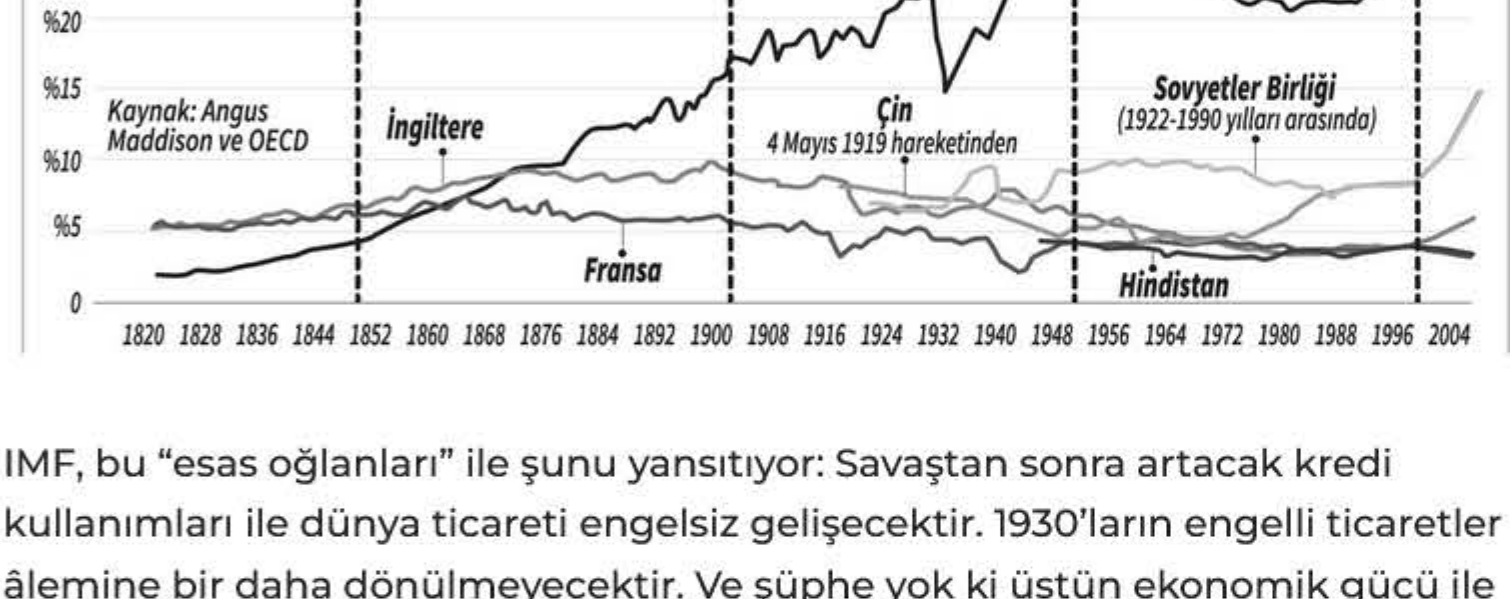
31 Ekim 2022 Pazartesi

Başlıktaki soru şu oluyor: Hep birlikte nereye gidiyoruz? Yanıtı için ipuçlarını hepimizi 80 yıldır alıp bugüne taşımış Amerikalılarda arıyoruz. Öncelikle, geçen yazıda (17 Ekim) son 50 yılın kapitalizmde bir şeyler bulmaya çalıştık. Ekonomi ve finans kıyısından ilerledik. Şimdi filmi daha geriye saralım. Çünkü öykü 1940'ların savaş dünyasından başlıyor. Geriye sarıp ekonomiden bakınca jeopolitik kıyısı da berrak görünebilir. (O kıyıda kalalım, içeri girmeyelim.)

VE... IMF'Yİ YARATTI!

Biliyoruz, 1940-44 arasında kapitalizmin eski "ağa"sı İngiltere ile yeni, güçlü "ağa adayı" ABD, savaş sonrasında dünyanın ekonomisi düzeni için bir "eser" yazdılar. 1944 Temmuzunda ABD'nin kuzey doğusundaki Bretton Koruluğu'nda (Woods) bir otelde bunu savaşta ki yandaş ülkelere imzalatıldı. Anlaşma oldu. Yeni düzenin iki yavrusu doğdu: IMF ile Dünya Bankası. Savaş yılları göstermişti ki, dünyanın açık ara en güçlü ekonomisi ABD'dir. Yavrulara babalık etme hakkı da onundur. Oyle oldu.

Belli ki, savaş bitince ABD ekonomisi kimsese muhtaç olmayacaktır. Ötekiler ise onun desteğini arayacaklardır. Yani? Herkese dolar kredisi lazım olacak. Nasıl düzenlenecek? Bir fon oluşturalım. IMF'yi merkezde koyalım. Önce beş büyük üyeyi yazalım: ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği, Fransa ve Çin. (Çin, Çan Kay Şek'in olacak varsayımı ile) Bunların milli gelir büyüklüklerine göre birer kredi kullanma kotası olsun. ABD'nin 2.5 milyar dolar, bunun yarısı kadar İngiltere ve sömürgelerinin, sonra Sovyetler ve Çin gelsin. Bu "kota sahipleri" düzeninden, daha sonra Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi daimi üyeleri buluşu doğacak.

IMF, bu "esas oğlanları" ile şunu yansıtıyor: Savaştan sonra artacak kredi kullanımları ile dünya ticareti engelsiz gelecektir. 1930'ların engelli ticaretler âlemine bir daha dönülmeyecektir. Ve şüphe yok ki üstün ekonomik gücü ile ABD, engelsiz ticareti kendi eksenini etrafında düzenleyecektir. Dikkat: Buna Sovyetler'in de itirazı yoktur! İtiraz ne demek, istiyorlar.

İşin önemli ikinci yönü: ABD Hazinesi savaştan sonra Sovyetler'in yanıp yıkılmış toprakları, kaynaklarının onarımı, kullanılması için 1944'ün yazında onlara 3.5 milyar dolarlık bir kredi paketi hazırlıyor. Bunu önce 6 milyar dolara, 1945'in hemen başında 10 milyara çıkarıyor ve Sovyetler'in IMF'deki kotalarının da İngiltere'ninkinden az olmaması gerektiğini vurguluyor. Hazine Bakanı Morgenthau, 1945'in ilk günü Roosevelt'e "Rusya'ya savaşta yaşadığı ağır yıkımdan sonra toparlanabilmesi için kapsamlı bir yardım paketi hazırladıklarını, bunun iki ülkeye uzun dönemli long çarları sağlayacağını" müjdeleyen bir yazı sunuyor. ABD yönetimi Sovyetler'le işbirliği için kararlardı. Ancak, Yalta'dan (Şubat 1945) kısa süre sonra Roosevelt ölecektir. Çalışma ekibi de yeni, farklı kişi olan Truman'la uyum sağlayamayıp gitmeye etkilizleşecektir.

Truman

ÖNCE İNGİLİZİ HALLET

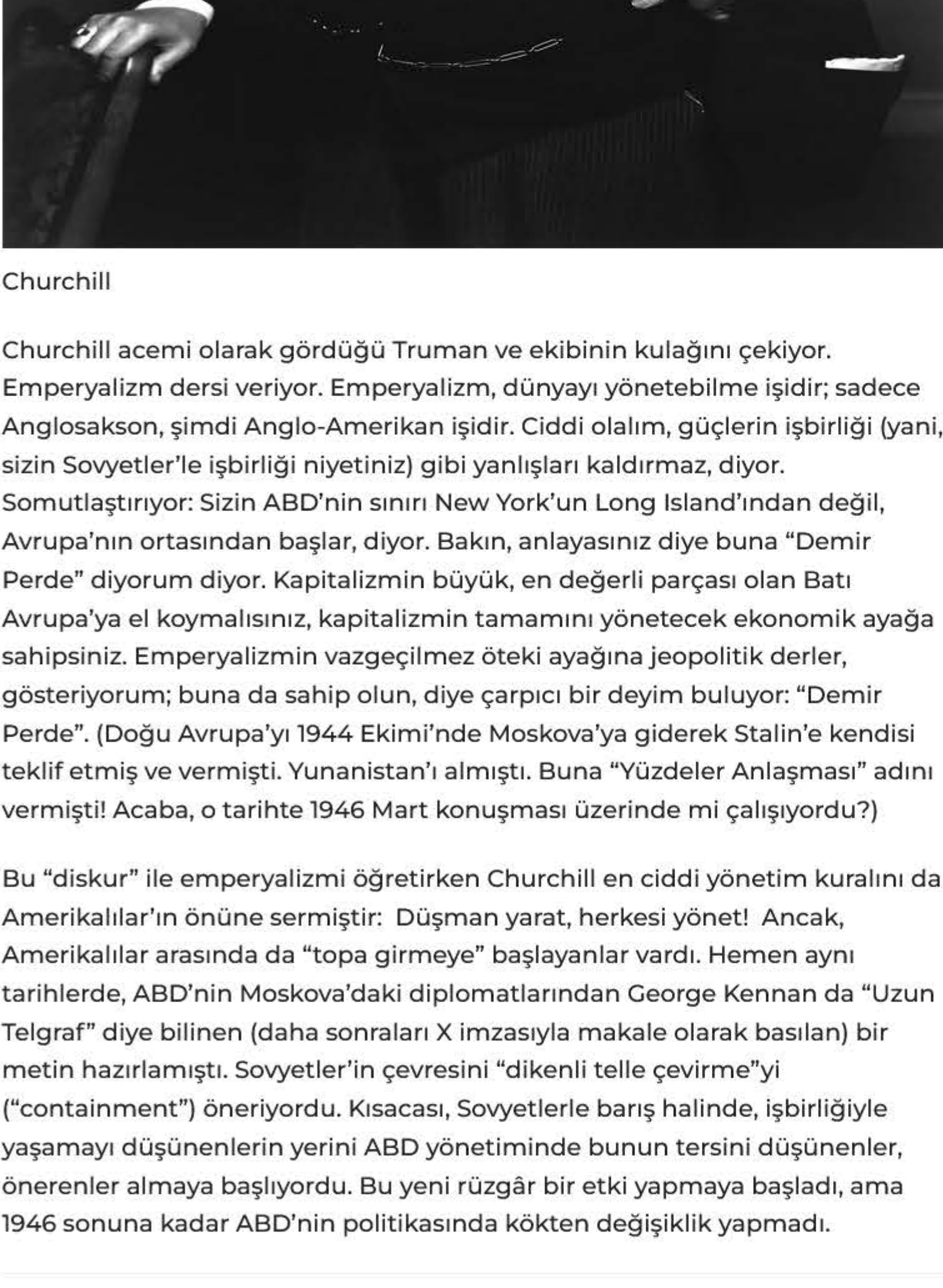
Eski "ağa" İngiltere savaş biterken ağır borç altındadır. Dünyanın en büyük borçlusudur. Hem ABD'ye (dolarla), hem de kendi imparatorluk topluluğuna (kendi parası sterlinle). Borcun altından kalkacak üretim yapısına ve dış pazar bereketine sahip değildir. Tek çıkış yolu ABD'ye avuç açmaktır. Amerika da bunu bekliyor. 1941'deki Lend-Lease ("Şimdi borçlan, sonra geri verisin") anlaşması ile İngiliz'in dünyadaki askerî üslerine, mülklerine, vs. sahip olmuştur. Bir büyük savaş sonrasında elbette kaybedenlerin bir ödeme yükümlülüğü vardır. Ama şimdi asıl mesele "kazanılan" arasında gücün artık kime ait olacağıdır. Tarih bir devri kapatıyor. Dünya yeni "güçlü" yü, onun "hegemonya"sını bekleyecektir. Ve görev ABD'nindir. Biliyor. Önce eski "ağa"nın statüsüne son verecektir.

1945'in 17 Ağustosunda ABD'nin yeni başkanı Truman, Lend-Lease'e aniden son verdi. İngiltere'ye beş yıldır gitmekte olan mallar yolda kaldı! İngilizler borç almak için hemen Amerika'ya hareket ettirler. Heyet başkanı Bretton Woods'taki gibi yine Keynes'ti. Üstadın üstün entelektüel kapasitesi ve iktisatçı hünerleri Amerikalıların verilmiş kararını değiştirmede. Üç ay süren görüşmeler İngiliz talebinin altında, yüzde 2 faizli 3.74 milyar dolarlık borçla sonuçlandı. İş i zamatmadılar. Sonuç, orada bulunan iktisatçı Lionel Robbins'in sözleriyle bir "aşğılanma" idi! İngilizlerin dayattığı sadece "Ne veriyorsun ona razı olun"dan ibaret değildi. İngilizler o güne kadar açmadıkları dominyon ve sömürgelerinin kapılarını açmayı, sterlinin de serbest piyasaya bırakılmasını (konvertibiliteyi) kabul zorunda kaldılar. Avam Kamarası da, Lordlar da "Peki!" dediler. "Pax Britannica'nın sona erişinin kabulü demektir. "Hegemonya'nın ABD'ye devrinin ilk resmi belgesiydi. (Borcun son taksidi 2000'lerin başında ödendi!)

İngiltere 1945'de artık "ikinci keman"dı.

EMPERYALİZMİN ŞEYHİ

19. yüzyıl İngilizlerindi. Onların emperyalizminin şeyhleri vardı. 20. yüzyılın ikinci yarısında Amerikan emperyalizminin "zaman"ı gelmişti, ama şeyhi yoktu! Olsun. Amerikalılara emperyalizm hesabına yanlış iş yapmalarını hatırlatmak, tutacakları yolu göstermek bir İngiliz "şeyhi"nin tarihi göreviydi. Bu işin piri Churchill'di. Artık başbakan değildi, ama "şeyh"ti. Görevini zaman yitirmeden 5 Mart 1946'da ABD'ye giderek Missouri'nin Fulton kasabasında konuşarak yaptı. En önde, ABD'nin taşrasından, yine Missouri doğumlu yeni başkan Truman oturuyordu. Ünlü konuşmadır. Konuşmayı sıradan bir müzik dinler gibi izlerseniz, tehlike altındaki dünyaya bir demokrasi şampiyonu konuşuyor dersiniz. Ama o müziğin altını kurcalarsanız farklılık anlaşılacaktır.

Churchill

Churchill acemi olarak gördüğü Truman ve ekibinin kulağını çekiyor. Emperyalizm dersi veriyor. Emperyalizm, dünyayı yönetebilme işidir; sadece Anglosakson, simdi Anglo-Amerikan işidir. Ciddi olalım, gücünün işbirliği (yani, sizin Sovyetler'le işbirliği niyetiniz) gibi yanlışları kaldırmaz, diyor. Somutlaştırıyor: Sizin ABD'nin sınırı New York'un Long Island'ından değil, Avrupa'nın ortasından başlar, diyor. Bakın, anlayasınız diye buna "Demir Perde" diyorum diyor. Kapitalizmin büyük, en değerli parçası olan Batı Avrupa'ya el koymalısınız, kapitalizmin tamamını yönetecek ekonomik ayağa sahipsiniz. Emperyalizmin vazgeçilmez öteki ayağına jeopolitik derler, gösteriyoruz; buna da sahip olun, diye çarpıcı bir deyim buluyor: "Demir Perde". (Doğu Avrupa'yı 1944 Ekim'inde Moskova'ya giderek Stalin'e kendisi teklif etmiş ve vermişti. Yunanistan'ı almıştı. Buna "Yüzdeler Anlaşması" adını vermişti! Acaba, o tarihte 1946 Mart konuşması üzerinde mi çalışıyordu?)

Bu "diskur" ile emperyalizmi öğretilirken Churchill en ciddi yönetim kuralını da Amerikalılar önünde sermişti: Düşman yarat, herkesi yönet! Ancak, Amerikalılar arasında da "topa girmeye" başlayan vardı. Hemen aynı tarihlerde, ABD'nin Moskova'daki diplomatlarından George Kennan da "Uzun Telgraf" diye bilinen (daha sonraları X imzasıyla makale olarak basılan) bir metin hazırlamıştı. Sovyetler'in çevresini "dikenli telle çevirmek" ("containment") öneriyordu. Kısacası, Sovyetler'i "ev hapsi"nde bakışını yaşamayı düşünenlerin yerini ABD yönetiminde bunun tersini düşünenler, önerenler almaya başlıyordu. Bu yeni rüzgâr bir etki yaymaya başladı, ama 1946 sonuna kadar ABD'nin politikasında çokten değişikliğe yol açmadı.

KOLOMBA İADEİ ZİYARET

Amerikalılar Avrupa'ya iki kez ayak basmışlardı: 1917 ve 1944. Başkalarına ait savaşlara katılmaya gelmişlerdi. Tarih 1947'ye geldiğinde ve ilk kez, kendilerine ait bir uzun savaş için Avrupalıları yandaş yapmaya kalktı, yoldaşlar, kendiler. Kurgulanan savaşın sahnesi Avrupa, merkez üssü Almanya olacak. Adı "Soğuk"tur. Avrupa'ya soğukluk getirecektir. Şeyh Churchill'in 1946 Mart'ında söylediği gibi, kıtaya demirden "perde" çekerek başlayacaktır.

İşington, ilk adım yine İngilizlerciden gelecekti. 21 Şubat 1947'de, Vaşington'daki İngiliz büyükelçisi ABD Değişleri'nin en yetkili adamı ("şahin") Dean Acheson'a "olağanüstü" önemde bir not sundu: Geçen yüzyılda 2. Abdülhamid'in Kıbrıs'ı vermesinden beri İngiliz hegemonyası altında bulunan Doğu Akdeniz'e artık "para yetiştiremeyecekleri" için, İngilizler orayı dolarların sahibi ABD'ne devralmasını istiyorlardı! Ve böylece "Truman Doktrini" doğdu. Truman tam bir ay sonra yaptığı keskin, şahin konuşmasıyla "Doğu Akdeniz'in artık ABD'den sorulacağı"nı ilan etti. "Yunanistan'a 300 milyon dolarla destek sunuyoruz", dedi. (Yunanistan'da yalnız başlarına haklı bir iç savaş yapan ilerici güçleri çöktürmek gerekiyordu!) Son dakikada bu "doktrin paketi"ne 100 milyon dolarla Türkiye'yi de eklediler. ABD Avrupa'ya Kolomb'un ülkesinden değil, İngilizin önerdiği doğu kıyısından adım attı. Ziyaret kalıcı idi.

Kısa tatalım. Üç ay sonra dışişlerinden sorumlu ve konuşmacısı General Marshall'ın "Avrupa'ya yarım elimizi uzatıyoruz!" demesi gelecek. Özetle, Soğuk Savaş'ın kurgusundaki yükü ekonomik destek vaadi. (Henüz yapılmış bir hazırlık çalışması yoktu. Somut "kredi+başış" paketi bir yıl sonra hazır olacak)

Bu vaat ilk bakiştı Sovyetler'e, onların denetimindeki Orta ve Doğu Avrupa'ya da ancak görünüyor. Ancak, paketin ekonomik koşulu ülkelerin dış ticaret kontrollerine son vermesiydi. Onların kabul etmesi olanaksızdı. ABD'nin ekonomiden kurtulmaya ayağa geçebilmesi kolaylaştı.

1948'de ABD zamanı hızlandırıyor. Kongre'den Batı Avrupa için dört yılda kullanılacak üzere 17 milyar dolarlık kütümünemeyecek bir "Marshall paketi" çıkar ve Haziran'dan başlatılmaya başlar. Söylecek, politikaların "merkez üssü" Almanya'dır. Ekonomi ve jeopolitik 1948'de birlikte ve mesafe ile hızla ilerleyecektir. Bilindiği gibi, savaş sonunda Almanya dört işgal bölgesine ayrılmıştı. Böyle kontrol altında tutulacaktı. 1947'de ABD'nin ve İngiltere'nin bakışı değişti Londra Konferansı). Fransa Almanya'ya ödünsüz bakışını değiştirmek zorunda kalıyor. Uslu çocuk oluyor. Karşılığında Marshall paketinden iyi pay alıyor. Sonra, ABD ve İngiltere "işgal bölgeleri" birleşiyor (Bizonya). 1948 Martında Fransız bölgesi de onlarla işbirliği (Trizonya). Üç adım atlama gibi oluyor. Ortaya çıkan araziye bir ad verilecektir: Federal Alman Cumhuriyeti! Ve Marshall dolarları ile "para" sı yaratılacaktır: Deutsche Mark! (Cumhuriyetine Sovyetler'in harmları doğuda Demokratik Alman Cumhuriyeti olacak.)

Artık Avrupa yeni, büyük jeopolitik oyunun merkez alanı oluyor. Soğuk Savaş dünyasının dört körlük olabilmesi için bir adım daha lazım. 1949'da geliyor. NATO. ABD için Batı Avrupa'nın tapusudur. Yeni hegemonyanın "ağalığın" kuruluşu için müstesna değerde, vazgeçilmez "asse"tir. NATO'nun doğuşu ile Soğuk Savaş, yani ABD'nin kendini cihana kabul ettireceği senaryo artık geri dönüştürüş aşamaya erişiyor. İngiltere'yi sili mi, Sovyetler' "ev hapsi"nde tutmuş, Batı Avrupa'yı da kendi askeri gücünün tekeli altına alarak dünya ölççeğinde "ağalık" kurabilmek için, diyebiliriz ki en büyük adımı atmıştır. Adeta bir büyük savaş kazanmıştır. Oradan "Dünyada Soğuk Savaş'a engelsiz yürüyebilecek, sıcak savaşlar için kolay zemin yaratacak ve gözünü dünya çevirebilecektir. Roosevelt'in New Deal kadroları dağılacak ve sonunda artık tümüyle "şahinler'in olacaktır.

YURTTA VE CİHANDA MCCARTHY

Öçürsü mi? İnsanların uyumunu da sağlıyor mu? Bu dersi de 1947-57 yıllarının ABD senatörü McCarthy'den öğreniyoruz. Demiş oluyor ki, yeterli değildir: Soğuk Savaş'ın emniyet supabı insanları "komünist olanlar ve olmayanlar" diye sınıflandırıp, komünist bulmak için cadı avları düzenleyerek imal edilebilir. Anlaşılan, ABD'nin suyu ve toprağı da bu ürünün çabuk büyümesine ve yaygınlaşmasına da pek elverişli imiş ki, 1940'ların son yıllarından başlayarak bu Soğuk Savaş modası orada epeyi kurban aldı. Avrupa'da o kadar etkili olmasa da yandaş buldu (Türkiye'deki "komünizmle mücadele cemiyeti" gibi şubeleri çıktı.) Ancak, Soğuk Savaş'a yerleşecek yeni hegemonyada, Amerika'nın emperyalizm aşamasında daha da üçe mertebelere taşınabilmesinde küçümsenmeyecek bir role sahip oldu: İnsanını düşünce sistemini kilitlemek, bir tür prangaya alarak kişinin "kimliği"ni boşaltmak. Ekonomiye ve jeopolitik tabloya uyumu kolaylaştırmak.

McCarthy

O yıllarda bu pratik ABD'de New Deal döneminde serpilmiş, önem ve değer kazanan, sonra Soğuk Savaş senaryosunun "insani olmayan" özellikleriyle bağdaşmayan düşünce, bilim, kültür insanların öncelikle hedef oldu. Toplumun kalitesiz olduğunu diyebiliriz. Ancak, bunu bir "dök kafalılık" türü görmek yanlıtıcı olur. Aynı yıllarda, 1947'de, İsviçre'de iktisatçı, felsefeci, tarihçi, iş insanı gibi "kollektivist karşıtlığı"nda bir araya gelen kişiler de göz önünde tutalım. Bunun Soğuk Savaş dünyasına nasıl ferahlıkla yerleştiğini düşünelim. Dönüp ters tarafa da bakalım: Aynı yıllarda Sovyetler'in de kendi McCarthy'lerini ("sınıf düşmanları"!) yarattıklarını nasıl yorumlayacağız? Amerika'nın 1940'lardan başlayan emperyalizm aşamasında dünyaya kabul ettirdiği Soğuk Savaş, şimdi daha berrak görülmeli ki, öncelikle insan zihnini "Ben ve Düşman" çerçevesine kilitleyerek yönetme hüneri olmuştur. Ve ABD'nin zamanın akışı içinde çok kısa sayılacak "yükseli"ni başarısını insanlarını kilitleyerek sürdürürken zararını da yine insan aklını gemi ve hoşgörülü düşünmemeye sürüklemekle yaratmış görünüyor. "Yükseliş" yine zamanın akışıyla "İniş"e dönüşmüşse, düşüncüler ne düşünüyorlar? Gelecek yazıda bunu arayalım.